

SPOMINSKI UTRINKI

Profesor in akademik Matjaž Kmecl je predstavnik generacije mojih spoštovanih univerzitetnih profesorjev geografije in zgodovine ljubljanske Filozofske fakultete. V mojih študentskih letih sem ga srečeval zlasti na hodnikih fakultete, pogosto zatopljenega v živahne pogovore s sodelavci in študenti slavistike. Osebnost pa sva se spoznala leta 1977, ko je Matjaž postal dekan Filozofske fakultete, jaz pa sem kot mlad asistent na Oddelku za geografijo vse večjo strokovno pozornost namenjal varovanju okolja in narave, kar naju je vsebinsko in vrednotno povezovalo, zbližalo. Posebej ga je zanimalo stanje okolja v zelo onesnaženem Zasavju in Šaleški dolini, kjer je preživel otroška in mladostna leta.

Name je razen njegovega zavzetega javnega in argumentiranega zavzemanja za slovenski jezik, slovensko kulturo velik vtis in občudovanje zbudila obsežna monografija *Zakladi Slovenije* (1979). Matjaž je napisal celotno besedilo o slovenskih pokrajinah, njihovih ljudeh, kulturi in običajih, z njemu lastnim, bogatim in izbornim jezikom je pokrajine Slovenije uspel približati več ali manj zahtevnim bralcem. Besedila in skrben izbor fotografij množice avtorjev (med njimi so tudi številni geografi) odsevajo tako Matjaževo izjemno interdisciplinarno znanje, poglobljeno osebno poznavanje regij Slovenije kot tudi njegovo ljubezen in skrb do narave, kulture, identitete, občudovanje celotnega mavričnega, enkratnega pokrajinskega mozaika Slovenije.

Seveda sem kot »zadrn« Belokranjec najprej prebral poglavje o Beli krajini, ki jo je Matjaž poistovetil z bleščečim draguljem slovenske samobitnosti in državnosti

... Impresioniral me je zlasti njegov »strokovno-poetični« in doživeti opis mogočnega kraškega izvira belokranjske Krupe (fotografijo največjega belokranjskega izvira je prispeval moj stric Mirko Kambič), ki je žal kasneje, sredi 80. let 20. stoletja doživel trpko usodo nevarnega kemičnega onesnaževanja. Tako se glasi Matjažev zapis:

Izvir Krupe je belokranjski primer kraškega obrha na neklasičnem krasu; takšnole rojstvo cele reke izpod gore je zmeraj razvnelo človeško domišljijo; ogromne količine vode se jemljejo tako rekoč iz nič, zoper vsako izkušnjo; šele dolgotrajna raziskovanja so zmogla reč pojasniti. Zraven pa je človek tudi že od nekdaj izkoriščal prednosti, ki so se s takšnim pojavom nudile: zraven je postavil grad kakot tod, ob brzicah, ki rade takšnemu izviru sledijo, gradil mline – tudi tod mu je bilo pribežališče ali oporišče, ko se je uprl (NOB).

No, k podatkom monografije *Zakladi Slovenije* sem se »zatekel« sredi 90. let, ko sem za knjigo *Vode v Sloveniji* napisal besedilo, biolog, naravovarstvenik, alpinist in letalec Matevž Lenarčič pa je prispeval čudovite fotografije.

Živahno in burno, zgodovinsko prelomno osamosvojitveno obdobje naju je tesno povežalo in zaznamovalo, saj sva oba vstopila v takratne razburljive politične vrtince. Matjaž je, v razliko od mene, le imel določeno »politično kilometrino«. V slovenski javnosti je bil poznan kot ugleden in zaupanja vreden intelektualec, ki se je aktivno in argumentirano vključeval v javne razprave, zlasti na področju kulture in ohranjanja slovenske samobitnosti. Čeprav je tudi v pogovorih večkrat podčrtal, da politika ni njegova prva izbira, je sprejel politični izziv in kandidiral za člana predsedstva. Po takratni ustavi je predsedstvo skrbelo za varstvo ustavne ureditve in bilo glavni poveljnik oboroženih sil. Petčlansko predsedstvo naj bi delovalo do sprejetja nove ustave, njegovo vlogo naj bi torej prevzel neposredno izvoljeni predsednik oziroma predsednica Slovenije. Ankete javnega mnenja so Matjažu Kmeclu pripisovale gladko izvolitev, na predvolilnih soočenjih je s prepričljivimi in živahnimi nastopi javno podporo še povečal. V razliko od nekaterih drugih kandidatov za člana predsedstva so bili njegovi nastopi dostojanstveni in kulturni, do drugih kandidatov korektni in osebno nežaljivi.

Zato seveda nisem bil presenečen, da je bil aprila 1990 skupaj z akademikom Cirilom Zlobcem, Ivanom Omanom Matjaž izvoljen za člana prvega osamosvojitvenega predsedstva, ki ga je po izvolitvi vodil Milan Kučan. Moja izvolitev pa je bila tudi za mene osebno določeno presenečenje, saj so predvolilne napovedi dajale nekoliko večjo prednost Dimitriju Ruplu in Slavoju Žižku. Volilke in volilci so se torej odločili za sila zanimivo in po svoje nenavadno sestavo predsedstva, izkušeni politik Milan Kučan, kulturnika in akademika Ciril Zlobec in Matjaž Kmecl, kmet Ivan Oman in jaz, v prvi vrsti kot geograf in okoljski aktivist. Za razliko od volitev v takratno republiško skupščino, kjer je dobila demokratična politična opozicija Demosa večino, je bilo politično razmerje v predsedstvu obratno, saj sva bila na skupni listi Demosa izvoljena Ivan Oman in jaz.

»Mavrična« sestava predsedstva je v občutljivem zgodovinskem trenutku za Slovenijo obetala nenapovedljivo politično dinamiko in delovanje, a zgodilo se je obratno. Kljub tudi ideološko različnim pogledom je zlasti po zaslugi izkušenega in politično pronicljivega Milana Kučana predsedstvo kot vrhovni poveljnik in branik ustavne ureditve po mojem mnenju uspešno v vsakem primeru očitno vsaj zadovoljivo opravilo zahtevno zgodovinsko poslanstvo – glede na skrajno zapletene takratne jugoslovanske politične in nacionalne razmere. Kljub npr. delno različnemu pogledu na drugo svetovno vojno (Ivana Omana), o (ne)prihodnosti takratne Jugoslavije, razmerju med diplomatskimi in vojaškimi mehanizmi v zapletenem in občutljivem osamosvojitvenem procesu Slovenije je bila v predsedstvu vedno v ospredju ključna naloga – iskanje slovenskega političnega soglasja, skupnega delovanja in ukrepanja v izjemnih zgodovinskih razmerah, ko je potrebna enotnost politike in ljudstva. Razprave na ožjih in razširjenih sejah predsedstva so bile zaradi vročih vsebin seveda pogosto zelo živahne, tudi razburljive in glasne, a medsebojno spoštljive. Z Matjažem sva zaradi zelo podobnega osebnega vrednotnega kompasa skoraj vedno zastopala enake poglede in stališča. Spomnim se zgolj enega samcatega problema, kjer sva tudi v javnosti zastopala različna stališča (ocena obsega kadrovanja Demosa oziroma politično obarvanih zamenjav na vodilnih mestih v državnih podjetjih), kar pa v nobenem primeru ni omajalo najinega odnosa, sodelovanja.

Matjaž je večkrat upravičeno opozarjal, da moramo kot kolektivno predsedstvo brezpogojno vztrajati na nenasilni, miroljubni poti k samostojni Sloveniji. Tudi v luči sedanjih zaostranih globalnih in evropskih geopolitičnih razmer in za svetovni mir vse bolj nevarnih vojaških spopadov (npr. Ukrajina, Bližnji vzhod) velja poudariti, da je tudi Matjaž Kmecl sopodpisnik »zloglasne« Deklaracije za mir, ki je v ospredje postavila nujnost mirnega razreševanja jugoslovanske krize in slovenskega osamosvojitvenega procesa. Z izjemo Ivana Omana smo ostali člani in predsednik predsedstva podpisniki mirovne deklaracije, ki je bila javno predstavljena februarja 1991, torej pred začetkom nasilnega razdruževanja takratne Jugoslavije. Kot eden od ustvarjalcev mirovne deklaracije sodim, da je bil njen podpis s strani večine takratnega predsedstva zgodovinsko odgovorno in glede na vročične jugoslovanske in slovenske razmere tudi osebno pogumno dejanje. Deklaracija za mir je predvidela nov člen v slovenski ustavi, ki naj bi se glasil: Republika Slovenija je demilitarizirana država. Prehodno obdobje, ki je potrebno za demilitarizacijo, se uredi z ustavnim zakonom. V prehodnem obdobju do popolne demilitarizacije (zelo oddaljeni cilj ni bil časovno opredeljen) naj bi po izrecnem zapisu v Deklaraciji za varnost meja skrbeli policisti in teritorialci. Zamrznjena naj bi bila napotitev vseh vojaških nabornikov iz Slovenije na služenje vojaškega roka v JLA.

Deklaracija za mir torej v nobenem primeru ni pomenila »razorožitev« Slovenije. V takrat že skrajno nacionalistično razgretem jugoslovanskem trenutku razpadanja skupne države, ko so se zelo jasno zarisovala krvava obzorja vse bolj realnega nasilnega razpada, je bila slovenska Deklaracija za mir v prvi vrsti iskren mirovniško-varnostni poziv za pogajanja, za ohranjanje miru, za miren in civiliziran »odhod« Slovenije iz takratne Jugoslavije.

Po mnenju pisca je dejstvo, da je bil v Deklaraciji za mir koncept demilitarizacije izrecno predstavljen kot zahteven, odgovoren in postopen proces (ne pa hipno dejanje), kot antipod splošnemu pojmu militarizacije, demilitarizacija pa opredeljena kot splošna, univerzalna nenasilna paradigma. Združenje za vrednote slovenske osamosvojitve je celo 25 let po podpisu Deklaracije za mir, leta 2016, vložilo kazensko ovadbo zaradi domnevne »veleizdaje Slovenije«, konkretno zoper štiri od petih članov osamosvojitvenega predsedstva RS: Milana Kučana, Cirila Zlobca, Matjaža Kmecla in Dušana Pluta. Kazenska ovadba je bila vložena, čeprav smo npr. ob napadu JLA na Slovenijo, 27. junija 1991, vsi člani predsedstva RS podprli oboroženi obrambni odpor Slovenije ... Prepričan sem, da bi Matjaž tudi danes ponovil takratno dejanje in Deklaracijo za mir ponovno podpisal, kar brez dvoma velja tudi za Milana Kučana in mene.

Naj zaključim spominske utrinke na Matjaža Kmecla z najinim skupnim pohodom na Triglav. V začetku 90. let prejšnjega stoletja je priznani novinar Tone Fornezzi Tof na Triglavu oziroma na Kredarici organiziral tradicionalna srečanja slovenskih politikov in gospodarstvenikov, ki so razen ekonomskih poudarkov izpostavljala tudi okoljevarstvene in naravovarstvene probleme. Matjaž me je kot izkušeni in kondicijsko pripravljeni planinec in ljubitelj slovenskih gora ljubeznivo povabil, da se prvič povzpnem na Triglav. Seveda sem povabilo z veseljem sprejel, čeprav kot tipični »panonski« Belokranjec nisem imel planinskih izkušenj. Zgolj nekaj dni pred načrtovanim gorskim pohodom sem na ravninskih ljubjanskih poteh kot zagret rekreacijski športni navdušenec nonšalantno zgolj enkrat na kratko preizkusil nove planinske čevlje. Potem pa sva se z Matjažem nekega lepega sončnega dne preko Velega polja zagrizla v triglavsko pogorje. Na začetku najinega vzpona sem zagnano sledil Matjaževemu umirjenemu, a vztrajnemu tempu, lepo sva se vzpenjala in vmes pozdravljala in odzdravljala številnim planinkam in planincem.

Potem pa so se začele moje vse bolj izrazite plezalne težave, ki pa v veliki meri niso bile povezano s planinsko kondicijo. Kmalu sem namreč ugotovil, da so moji planinski čevlji – vse bolj tesni. Očitno je bil moj »PST-jevski« ljubljanski pohodni preizkus novih planinskih čevljev metodološko in vsebinsko (Alpe) popolnoma neustrezen. Bolečine v nogah so se ob vzpenjanju proti Triglavu stopnjevale ... Matjaževo izkušeno planinsko oko je kmalu opazilo, kaj se z menoj dogaja. Brez odvečnih besed je uvidevno zmanjšal pohodni tempo, v zameno pa sem bil deležen še več zanimivih informacij in podatkov o alpski naravi. Pa vendar, tam nekje na polovici poti do Triglava je mimo mene dobesedno švignil, odbrzel Milan Kučan s prijatelji in tako še povečal mojo alpsko »sramoto«. In v praksi potrdil, da so lahko tudi »panonski« Slovenci (tokrat Prekmurci) uspešni planinci, kar meni niti približno ni uspelo dokazati – obratno. No, kljub vsem mojim tegobam sva z Matjažem priplezala vse do Triglava in se drugi dan vrnila v Ljubljano. Do takrat nisem vedel, da je lahko tudi nekaj deset metrska hoja po asfaltu sila dolga in naporna ...

Ob tvojem jubileju ti želim vse dobro!

Dušan Plut, *član osamosvojitvenega Predsedstva Republike Slovenije (1990–1992)*